

DAĞLIK KARABAĞ SORUNUNUN VE ‘ATEŞKES’ ANDLAŞMASI’NIN ULUSLARARASI HUKUK VE İNSANCIL HUKUK AÇILARINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

*Evaluation of the Nagorno-Karabakh Issue and ‘Ceasefire’ Agreement Under
International and Humanitarian Law*

Mustafa ERÇAKICA*

Geliş Tarihi: 14.02.2021

Kabul Tarihi: 11.06.2021

ÖZET

Azerbaycan ve Ermenistan arasında çeşitli çatışmaların yaşanmasına neden olan bölge, Güney Kafkasya’da bulunan ve uluslararası hukuka göre Azerbaycan’a ait olan Dağlık Karabağ bölgesidir. Ermenistan’ın bu bölgede egemenlik hakkı iddia etmesi sonucu gerçekleştirdiği işgal, birçok defa çatışmalara neden olmuş, ayrıca Birleşmiş Milletler tarafından da kınanmıştır. Bölge ile ilgili yaşanan uyuşmazlık çözümlenememiş ve tarafların silahlı çatışma boyutuna varan çeşitli şiddet olayları yaşamasına neden olmuştur. Çok sayıda sivil kaybın da yaşandığı bilinmektedir. En son 27 Eylül 2020 tarihinden itibaren yaşanan yoğun çatışmalar, Azerbaycan’ın üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Bu gelişmenin ardından, Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında bir andlaşma yapılmıştır. Bilindiği gibi silahlı çatışma taraflarının uluslararası insancil hukuk kurallarını ihlal etmeleri, insanlık açısından büyük dramlara neden olmaktadır. Bu nedenle de, söz konusu uluslararası insancil hukuk ihlallerinin incelenmesi önemlidir. Çalışmada da Dağlık Karabağ’da yaşanan silahlı çatışmalarda tarafların ihlal ettiği uluslararası insancil hukuk kurallarına ilişkin iddialar üzerinde durularak, konunun önemi ortaya konulması amaçlanmıştır. Öte yandan, silahlı çatışmaları genellikle bir barış andlaşması takip etmektedir. Dağlık Karabağ kapsamında yaşanan çatışmaların ardından, 10 Kasım 2020 Tarihli Ateşkes Andlaşması yapılmıştır.

ABSTRACT

Abstract: The region causing various acts of violence between Azerbaijan and Armenia is the Nagorno-Karabakh region which is located in the South Caucasus and belongs to Azerbaijan under the international law. The occupation of Armenia as a result of its sovereignty claims over this region caused armed conflicts for many times, although these claims of Armenia and its occupation of this region was condemned by the United Nations for several times. The dispute over this region could not be resolved and caused the parties to experience various acts of violence up to the extent of armed conflict. It is known that many civilian casualties were also experienced. The most recent and high intense conflicts which started on 27 September 2020 have resulted in favor of Azerbaijan. After this, an agreement was made and the parties to this agreement are Azerbaijan, Armenia and Russia. As it is known, the violation of international humanitarian law by the parties of an armed conflict causes tragedies for humanity. Therefore, it is very important for humanity to evaluate the violations of international humanitarian law when an armed conflict occurs. In this article, it is aimed to focus on the claims regarding the international humanitarian law violations by the parties of the armed conflicts that occurred in Nagorno-Karabakh and identify such violations. On the other hand, armed conflicts are usually followed by peace treaties. Following the armed conflict on the Nagorno-Karabakh issue, the Ceasefire Agreement dated 10 November 2020 was made.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi Hukuk Fakültesi, m_ercakica@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0197-1207.

Bu metnin uluslararası hukuk anlamında bir uluslararası andlaşma olup olmadığı, eğer uluslararası andlaşmaysa, barış andlaşması mı, yoksa ateşkes andlaşması mı olduğu, tartışılan bir husustur. Bu kapsamda çalışmanın iki temel problematiği, Azerbaycan ve Ermenistan arasında özellikle 27 Eylül 2020 tarihi itibarıyla yaşanan çatışmalara ve bu çatışmalarda yaşanan uluslararası insancıl hukuk ihlallerinin ele alınmasıyla, Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında yapılan andlaşmanın niteliğinin ortaya konulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Ermenistan, Dağlık Karabağ, Uluslararası İnsancıl Hukuk, Ateşkes Andlaşması.

Whether this text is an international agreement in the sense of international law or not is a debate. Additionally, if it is an international agreement, whether it is a peace treaty or a ceasefire treaty is also a topic of debate. In this context, the two main problematics of this article are the evaluation of international humanitarian law violations in the conflicts between Azerbaijan and Armenia, especially as of 27 September 2020, and the evaluation of the nature of the agreement between Azerbaijan, Armenia and Russia.

Keywords: Azerbaijan, Armenia, Nagorno Karabakh, International Humanitarian Law, Ceasefire Agreement.

GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Dağlık Karabağ sorunu yeni bir boyut kazanmış, artık bağımsız birer devlet olan Azerbaycan ve Ermenistan arasında çeşitli çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Ermenistan'ın aslında Azerbaycan'a ait olan bir ülke parçasında gerçekleştirdiği işgal, birçok defa Birleşmiş Milletler tarafından da kınanmıştır. Yine de yaşanan uyuşmazlık çözülememiş ve tarafların silahlı çatışma boyutuna varan çeşitli şiddet olayları yaşamasına ve sivil kayıpları da içeren birçok uluslararası insancıl hukuk ihlaline karışmasına engel olunamamıştır. En son 27 Eylül 2020 tarihinden itibaren yaşanan çatışmalar, olayı farklı bir boyuta taşımış ve bunun sonucunda da Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında bir andlaşma yapılmıştır. Bu doğrultuda Azerbaycan önemli kazanımlar elde ederken, bölgedeki statüko değişmiştir.

Aktarılanlar kapsamında çalışmanın ilk bölümünde öncelikle uluslararası insancıl hukuk düzenlemeleri kısaca ele alınacak, ardından da Dağlık Karabağ sorununun hukuki temeline, tarihsel perspektiften bakılacaktır. Ardından da bölgede yaşanan silahlı çatışmalarda gerçekleştirilen uluslararası insancıl hukuk kurallarına değinilecektir.

Çalışmanın devamındaki ikinci bölümde, önce 27 Eylül 2020 tarihi itibarıyla yaşanan çatışmalara ve bu çatışmalarda yaşanan uluslararası insancıl hukuk ihlallerine değinilecektir. Bu yakın tarihli yoğun çatışmaları ön plana çıkaran nokta, oldukça büyük yankı uyandıran bir andlaşma ile sonuçlanmasıdır. Bu nedenle ikinci bölümün ikinci temel noktası, Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında yapılan andlaşmaya ilişkin hukuki değerlendirmeleri kapsayacaktır. 10 Kasım 2020 tarihinde yapılan andlaşmanın ateşkes andlaşması mı, barış andlaşması mı olduğuna ilişkin tartışmaların yanında, hukuki bağlayıcılığına ilişkin farklı iddialar da gündeme getirilmiştir. Bu iddialar da değerlendirilerek, cevaplanmaya çalışılacaktır.

I. DAĞLIK KARABAĞ'DAKİ ÇATIŞMALARIN TEMELİ VE İHLAL EDİLEN ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK KURALLARI

Dağlık Karabağ, coğrafi olarak Güney Kafkasya'da bulunan, hukuken _'a ait olan, ancak Ermenistan'ın işgali altında bulunan bir bölgedir. 2020 yılının Eylül ayında Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan silahlı çatışma sonucunda, anılan bölgenin önemli bir bölümü Azerbaycan'ın denetimi alanına yeniden girmiştir. Ancak dünya gündemini uzun süredir meşgul eden bu sorunun hukuki yönünün bugününü anlamak için, tarihsel süreçteki gelişimini yine hukuk perspektifinden ortaya koymak gerekmektedir.

Anılan bağlamda, bu bölümde öncelikle uluslararası hukukta silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların özeti ortaya konulacak, ardından Dağlık

Karabağ ekseninde yaşanan çatışmalara değinilip, ihlal edilen ilgili uluslararası hukuk kurallarına ilişkin bir değerlendirme yapılacaktır.

A. Uluslararası Hukukta Silahlı Çatışmaları Düzenleyen Uluslararası İnsancıl Hukuk Kuralları: Konuyla ilgili Normatif Çerçevenin Özetlenmesi

Günümüzde uluslararası hukuk, herhangi bir haklı nedene dayansın veya dayanmasın, başlamış olan bir silahlı çatışmada tarafların davranışlarına ilişkin kurallar ve kısıtlamalar getirmektedir. Bu kapsamdaki kurallardan olan uluslararası insancıl hukuk kuralları, hem silahlı çatışmalar sürerken, hem de herhangi bir kuvvet kullanma durumunda, çatışma dışı kalmış kişilerin ve en başta da sivillerin korunmasını düzenleyen disiplindir. Uluslararası insancıl hukuk kurallarına göre bir devlet sınırları içerisinde yaşanan ve belirli bir yoğunluk eşiğini geçmiş olan silahlı çatışmalara iç silahlı çatışma denmektedir. Öte yandan devletlerarası silahlı çatışmalar ile, sömürge yönetimine karşı, yabancı kuvvetlerin işgaline karşı ve ırkçı rejimlere karşı verilen mücadelelere ise uluslararası silahlı çatışma denilmektedir¹.

Uluslararası hukukta silahlı çatışmalar sırasında devletlerin eylemlerini düzenleyen en önemli normların başında, 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri gelmektedir². Bu sözleşmelere ek olarak, 1949 tarihinde yapılan dört Cenevre Sözleşmeleri de oldukça önemlidir. 1949 yılında yapılan Cenevre Sözleşmeleri, Harp Halindeki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralılarının Vaziyetlerinin Islahı Hakkında Cenevre Sözleşmesi, Silahlı Kuvvetlerin Denizdeki Hasta, Yaralı ve Kazazedelerinin Vaziyetlerinin Islahı Hakkında Cenevre Sözleşmesi, Harp Esirlerine Yapılacak Muamele ile ilgili Cenevre Sözleşmesi ve 1949 Tarihli Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi’dir. Bu sözleşmelere ek olarak yapılmış 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Uluslararası Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına İlişkin Protokol (1977 Tarihli I No’lu Ek Protokol) ve 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunmasına İlişkin Protokol (1977 Tarihli II No’lu Ek Protokol) de bulunmaktadır³.

Temel olarak bu düzenlemelerin taraflarına yüklediği yükümlülükleri şu şekilde özetlemek mümkündür: Silahlı çatışma tarafları, silahlı çatışma dışı

---

¹ Yücel Acer and İbrahim Kaya, Uluslararası Hukuk (10th edn, Seçkin Yayıncılık 2019) 353. Ayrıca bkz: Melda Sur, Uluslararası Hukukun Esasları (13th edn, Beta Yayıncılık 2019) 303-304

² Patty Gerstenblith, ‘Archaeology in the Context of War: Legal Frameworks for Protecting Cultural Heritage During Armed Conflict’ (2009) 5(1) Journal of the World Archaeological Congress 18, 20

³ Elvan Çokişler, ‘Silahlı Çatışmalar Sırasında Kültürel Malların Korunması Rejimi: Tarihsel Gelişimin Analizi,’ (2019) 16(61) Uluslararası İlişkiler 55, 61. Anılan 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin ve ek protokollerinin metni için bkz: Melike Batur Yamaner et al., 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri (1st edn, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları)

kalmış kişilere insani şekilde davranılmasını sağlamalı, silahlı çatışma dışı kalmış kişilerin ve teslim olanların öldürülmemesini sağlamalı, yaralı ve hastaların tedavi edilmesine ve onlara uygun ölçüde davranılmasını sağlamalıdır. Ayrıca, Kızılhaç ve Kızılay'ın işaretlerine saygı göstermeli, silahlı çatışma esirlerini ve sivilleri saldırı eylemlerinden korumalı, bu kişilerin savaşınlardan ayırt edilmesini sağlama, yine esirlerin aileleriyle iletişim kurabilmelerini ve insani yardımdan faydalanmalarını sağlama, hiç kimsenin işkenceye, fiziksel cezalandırmaya veya zalimane davranışa maruz bırakmama, silahlı saldırıları sadece askeri hedeflere yöneltme ve kültürel varlıklar gibi silahlı çatışmalarla ilgisi olmayan hastane, okul, ibadethane gibi yerlerin zarar görmemesini sağlama yükümlülüğü altındadır⁴.

Günümüzde yukarıda anılan uluslararası insancıl hukukun ihlaline yol açan davranışların genellikle bireylerin kişisel cezai sorumluluğuna neden olduğu uluslararası ya da uluslararası boyutu olan suçlar olarak kabul edilmektedir⁵. 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri çok geniş bir taraf devlet sayısına sahip olan, uluslararası yapılageliş kuralı niteliğine bürünen ve bu nedenle kendilerine taraf olmayan uluslararası hukuk sūjelerini de bağlayan, temel metinlerdir. Bunların uluslararası insancıl hukukun temelini oluşturduğu kabul edilmektedir⁶. Benzer bir değerlendirmeyi 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve onların ek protokolleri için de yapmak mümkündür⁷. Bunlarla birlikte, belirtilmesi gerekir ki, uluslararası insancıl hukuk kurallarına ilişkin sözleşmeler saymakla tükenebilecek gibi değildir. 1925 Tarihli Cenevre Boğucu, Zehirleyici ve Benzeri Gazların ve Bakteriyolojik Araçların Kullanılmasının Yasaklanması Protokolü, 1954 Tarihli Silahlı Çatışmalarda Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme, 1948 Tarihli Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi, 1972 Tarihli Deniz yatağı, Okyanus Tabanı ve Altına Nükleer Silah ve Başka Yığınsal Yok Etme Araçları Yerleştirme Yasağı Antlaşması, 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi ile 2000 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol bu konuda sayılabilecek ancak örnek teşkil edecek birkaç uluslararası hukuk metnidir⁸.

---

⁴ Yücel Acer, 'Ermenistan'ın Savaş Suçları Uluslararası Hukuk ve Ermenistan'ın Karabağ'a Dair Askeri Faaliyetleri' (2020) 337 Seta Analiz 1,10

⁵ Ibid 7. Herhangi bir suçun uluslararası boyutu olabilmektedir; ancak uluslararası suçlar günümüzde Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nde dört tane olarak sayılmıştır. Bunlar: Statünün beşinci maddesine göre, soykırım suçu, insanlığa karşı suç, savaş suçu ve saldırı suçudur.

⁶ Gerstenblith (n 2) 20

⁷ Çoşışler (n 3) 67

⁸ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ayşe Nur Tütüncü, **İnsancıl Hukuka Giriş** (2nd edn, Beta Basım 2012) 84 vd. Ayrıca bkz: Acer and Kaya (n 1) 364.

B. Dağlık Karabağ'da Yaşanan Çatışmaların Temeli

Karabağ, 7 Haziran 1923 tarihinden günümüze değin, Azerbaycan ülke sınırları içinde bulunan, aslında özerk bir bölge olarak kabul edilmişti⁹. Yakın döneme gündemini vuran Dağlık Karabağ sorununun özünde, Ermenistan'ın tarihsel bağlarının olduğunu ve bölgede yaşayan Ermenilerin kendi kaderini tayin etme hakkının bulunduğunu öne sürerek, bu bölgedeki toprak üzerinde hak iddia etmesi, Azerbaycan'ın ise bu iddiaya karşı çıkararak, Dağlık Karabağ bölgesini kendi ülke parçası olarak kabul etmesi ve toprak bütünlüğüne vurgu yapması yatmaktadır¹⁰.

Tıpkı Ermenistan gibi, Azerbaycan'ın da bölgeyle yoğun tarihsel bağları bulunmaktadır. Buna örnek olarak hem bölgede yapılan kazılarda ele geçirilen kanıtlar¹¹, hem de tarihsel olarak Azerbaycan'ın ülkesinde egemen olan devletlerin genellikle Dağlık Karabağ bölgesini de egemenliği altında buldurması¹², gösterilmektedir. Ayrıca 1910'lu yılların sonlarından itibaren de bölgenin Azerbaycan'ın bir parçası olarak net bir şekilde kabul edildiği de görülmektedir¹³.

Ermenistan, bölgedeki Ermeni nüfusuna dayanarak bu iddiada bulunmaktadır. Öte yandan bölgeye Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) yönetimi tarafından getirilmesinden önceki süreçte¹⁴, Ermeni nüfusunun burada daha az bir oranda yaşadığı bilinmektedir¹⁵. Bölgeye Ermeni nüfusunun getirilmesi, Azerbaycan'a çok yakın olan Dağlık Karabağ bölgesinde suni bir Ermeni bölgesi oluşturulması amacı şeklinde anlaşılmaktadır¹⁶. Bu duruma Azerbaycan, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri'ne gönderdiği mektupta da değinmiştir¹⁷. Öte yandan, Ermenistan'ın ileri sürdüğü tezlerine göre, anılan bölgeye Azeriler sonradan gelmiştir ve aslında burada daha uzun

---

⁹ Şükrü Gürel, 'Karabağ Sorunu Üzerine Bir Not' (1992) 47(1) AÜSBFD 181, 183

¹⁰ Çağlar Söker, 'Dağlık Karabağ Sorunu'nun Çatışmayı Çözme Perspektifinden İncelenmesi' (2017) 8(16) KAÜİİBFD 555, 565

¹¹ Habil Hamidov, 'Armenian Aggression Against the Azerbaijani People and its Cultural Heritage' (2020) 4(2) 295, 304

¹² Mustafa Gökçe, 'Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme' (2011) 6(1) Turkish Studies 1139, 1140

¹³ Cavid Abdullazade, Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu (2nd edn, Adalet Yayınevi 2018) 59-60

¹⁴ Söker (n 10) 558

¹⁵ Meşkure Yılmaz, 'Karabağ Savaşı ve Adım Adım Hocalı Soykırımı' (2013) 9(2) Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi 95, 96

¹⁶ Kaan Diyarbakırlıoğlu, 'The Nagorno-Karabakh Conflict Between Azerbaijan and Armenia from the Historical Perspective' 2020 7(2) International Journal of Social, Political and Economic Research 415, 416

¹⁷ Letter Dated 5 May 2020 from the Permanent Representative of Azerbaijan to the United Nations addressed to the Secretary-General <<https://digitallibrary.un.org/record/3861206>> erişim tarihi 12 Şubat 2021

süredir yaşayanlar Ermenilerdir¹⁸. Bu iddialardan hareket eden Ermenistan, Dağlık Karabağ'ın kendi ülkesiyle birleşmesi gerektiğini iddialarını da dile getirmiştir¹⁹.

Aslında bir ülke parçasına ilişkin tarihsel iddialarda bulunmak son derece sıkıntılıdır. Çünkü tarihin hangi noktasından itibaren hak iddialarının başlatılacağı, bu noktanın öncesinde ve sonrasında gelişen sürecin diğer uluslararası hukuk süjelerinin hak iddialarına olanak tanıyıp tanımayacağı, oldukça büyük ve sonuçsuz tartışmalara yol açabilmektedir. Benzer kabul edilebilecek iddiaların öne sürüldüğü Kıbrıs sorunu göz önünde bulduğunda da, hem Yunanların²⁰, hem de Türklerin²¹ adaya ilişkin tarihsel iddialarının olduğu, ancak bu durum tarafları sorunun çözümünde bir noktaya ulaştıramadığı görülmektedir.

Tarihsel bağlar açısından yapılan değerlendirmede, tarihsel bağları hangi noktadan başlatmak gerektiği bu sorunlara ilişkin bir çözüm sunmakta her durumda pek başarılı bir kriter olamamaktadır²². Ancak konuyla ilgili BM Genel Kurulu'nun kararları, *soft law* yaratıcı etkileri de göz önünde bulundurularak, değerlendirilmelidir. 25 Nisan 2008 tarihli, A/RES/62/243 sayılı "Azerbaycan'ın İşgal Edilen Topraklarının Durumu" başlıklı, BM Genel Kurul kararı, konuyla ilgili Azerbaycan'ın iddialarını destekler niteliktedir²³. Söz konusu bu kararda Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı duyulması gerektiği vurgulanmış, Ermenistan'a ait silahlı güçlerin Azerbaycan'a ait işgal altındaki bölgelerden derhal, tamamen ve şartsız bir şekilde ayrılmaları gerektiği belirtilmiştir. Karara göre bu bölgeyi terk etmek zorunda kalan nüfusun geri dönmeleri için gerekli şartların oluşturulması BM Genel Kurulu tarafından istenmektedir. Yine karara göre Azerbaycan'a ait bu bölgede, demokratik bir yönetimin oluşturulması gerekmektedir.

Ermenistan'ın işgal ettiği topraklar ve yerinden edilmiş kişilerin durumu, uzun süre boyunca çözüm bekleyen sorunlar olarak gündemde kalmıştır. SSCB'nin henüz yıkılmadığı dönemde Dağlık Karabağ bölgesi, SSCB'nin ülke sınırları içerisindeki federe birimler olan Ermenistan ve Azerbaycan sosyalist devletleri arasında bir uyuşmazlık konusuydu. SSCB'nin dağılmasının

---

¹⁸ Söker (n 10) 558

¹⁹ Ali Askerov, 'The Nagorno Karabakh Conflict: The Beginning of the Soviet End' in Ali Askerov, Stefan Brooks, Lasha Tchaturidze (eds), Post-Soviet Conflicts: The Thirty Years' Crisis (Lexington Books 2020) 57

²⁰ Turgut Turhan, Birleşmiş Milletlerin Çözüm İnisiyatifleri ve Annan Planı (1st edn, Yetkin Basımevi 2010) 63

²¹ Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti ile ilişkileri için bkz: Murat Sarıca, Erdoğan Teziç ve Özer Eskiuyurt, Kıbrıs Sorunu (1st edn, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları 1975) 3

²² Askerov (n 19) 56

²³ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 25 Nisan 2008, A/RES/62/243 <<https://undocs.org/en/A/RES/62/243>> erişim tarihi 12 Şubat 2021

ardından söz konusu bölge, ortaya çıkan yeni iki bağımsız devletin arasındaki bir uluslararası uyuşmazlık haline dönüşmüştür. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin aksine, SSCB’nin dağılması sırasında yoğun çatışmalar yaşanmamıştır²⁴; ancak Ermenistan ve Azerbaycan arasında henüz dağılma yaşanmadan başlayan Dağlık Karabağ uyuşmazlığı, halef iki devlete miras kalan bir uluslararası uyuşmazlık haline dönüşmüştür²⁵. Bilindiği gibi söz konusu bu miras uyuşmazlık, uzun soluklu bir silahlı çatışma yaşanmasına da neden olmuştur. Bu silahlı çatışma, Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan, Ermenistan’ın hukuken Azerbaycan’a ait olan ülke parçasını işgal etmesi nedeniyle yaşanan, uluslararası bir silahlı çatışmadır²⁶. Sorunun özünü bu şekilde ortaya koyduktan sonra, tarihsel sürece de özet bir şekilde bakmak, konunun bütünlüğünü sağlamak açısından faydalı olacaktır.

Dağlık Karabağ olarak anılan bölge, Azerbaycan’ın Kür ve Aras ırmaklarıyla, Ermenistan sınırları içerisinde bulunan Gökçe Gölü arasındaki dağlık bölge ve buraya bağlı ovalardan meydana gelen Karabağ bölgesi içindeki, coğrafi olarak yalnızca 4392 km²’lik bir alanını oluşturan, coğrafi alandır²⁷. Eski dönemlerde Osmanlı, Rusya ve Pers devletleri arasında çeşitli çekişmelere sahne olan bu bölge, günümüzde Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki çatışmaların temel uyuşmazlık konusunu oluşturmaktadır²⁸.

Dağlık Karabağ bölgesi, 1920’den beridir, bölgenin Ermenistan’a bağlanmasını için çabalayan Ermeniler ile, buna karşı çıkan Azeriler arasında büyük bir sorun olmuştur. Ermeni Komünist Parti Sekreteri’nin 1935’te, Dağlık Karabağ bölgesini ve Nahçıvan’ı istediği, bu taleplerin SSCB merkezi yönetimince reddedildiği bilinmektedir²⁹. SSCB’nin dağılmaya başladığı 1980’lerin sonunda, Ermenistan Dağlık Karabağ bölgesinin dağlık kısmına yönelik olan iddialarını gündeme getirmeye devam etmiş, 1987 yılında da açık bir biçimde Karabağ’ın kendi ülke sınırlarına dahil edilmesini talep etmiştir³⁰. Oysa bu istek 1977 SSCB Anayasası ile uyumlu değildi. Anılan anayasanın 11. bölümünde yer alan 87. maddesinde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin kapsamında yer alan bir özerk bölge olarak düzenlenmişti. Anayasanın 9. bölümünde yer alan 78. maddesine göre ise, bir federe devlete ait olan ülke parçası, ilgili federe devletin rızası olmadan, başka bir federe devlete verilemezdi. Bunun için ortak bir andlaşma

---

²⁴ Gürel (n 9) 181

²⁵ Askerov (n 19) 55

²⁶ Ibid 67

²⁷ Gökçe (n 12) 1140

²⁸ Gürel (n 9) 182

²⁹ Yunus Ekici, ‘Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu’ (2017) 2(1) Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi 62, 63-64

³⁰ Gürel (n 9) 183

yapılması ve SSCB merkezi birimlerinin bunu onaylaması gerekmektedir³¹. Bilindiği gibi Dağlık Karabağ ile ilgili böyle bir prosedür işletilmemiştir.

Henüz SSCB yıkılmadan önce, 1988 yılında Azerbaycan'ın yönetiminde olan ve nüfusunun çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin başkenti Hankendi'nin şehir meclisi bir karar almış, bu karar ise takip eden süreçte yaşanacak fikir ayrılıklarının ciddiyetini gösteren bir işaret olmuştur. Bu karara göre, Ermenistan ile Azerbaycan'ın sınırının değiştirilmesini gerektiren ve Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'ın bir parçası olarak kabul eden bir teklif, Moskova'ya götürülecektir. Kararın ardından Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ndeki Ermeniler, bölgedeki idari binalara Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bayrağını asmış, burada yaşayan Azerilere baskı yapmaya başlamıştır. Sonrasında Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Yönetim Kurulu olağanüstü bir toplantı düzenlemiş ve özerk bölgenin Ermenistan ile birleştirildiğine ilişkin bir karar almıştır³². Tabii ki bu gelişmeler Azerbaycan federe devleti tarafından haklı tepkiler ve protestolarla karşılanmıştır³³.

Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyeti'nden ayrılmasına ilişkin anılan karar alındıktan sonra, günümüzdeki Azerbaycan Milli Meclisi olan Azerbaycan Yüksek Sovyeti Başkanlık Divanı bu kararın geçersizliğini kabul etmiştir. SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlık Divanı ise, hem özerk bölge yönetim kurulunun, hem de Azerbaycan'daki Başkanlık Divanı'nın kararlarını göz önünde bulundurarak, Dağlık Karabağ sınırlarının değiştirilemeyeceğine karar vermiştir. Tahmin edilebileceği gibi Ermeniler tepki göstermiş ve Dağlık Karabağ'daki Ermeni nüfus Azerbaycan'dan ayrılma yönünde daha da yoğun taleplerde bulunmaya başlamıştır³⁴.

Tahmin edilebileceği gibi, bölgeye ilişkin bu yaşanan fikir ayrılıkları, beraberinde şiddetli çatışmaları da getirmiştir. İnsanlar çeşitli şiddet olayları nedeniyle yaralanmış veya yaşamını yitirmiş, bölgeye askeri birlikler gelmiş, bazı kimseler şiddet olayları nedeniyle buldukları yerlerden tahliye edilmiştir. Böylelikle 1988 yılından yakın tarihe kadar süren, özellikle SSCB'nin zayıflamasıyla ve sonra da dağılmasıyla artan şiddet olaylarına neden olan³⁵ ve bölgede yaşayan kişilerin yerinden edilmesi gibi sonuçlar

---

³¹ 1977 SSCB Anayasası <<https://www.departments.bucknell.edu/russian/const/1977toc.html>> erişim tarihi 12 Şubat 2021. Ayrıca 1977 SSCB Anayasası'nın 72. maddesine göre, federe birimler olan sosyalist cumhuriyetlerden her birinin ayrılma hakkı bulunmaktaydı, ancak aynı durum özerk bölgeler için geçerli değildi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Abdullazade (n 13) 97-101

³² Ekici (n 29) 66

³³ Gökçe (n 12) 1142-1143

³⁴ Ekici (n 29) 67

³⁵ Gökçe, (n 12) 1142

doğuran çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Ermenistan’ın bölgeyi işgaliyle olayların nitelendirilmesi ve boyutu iyice değişmiştir³⁶. Artık bu olayları düşük yoğunluktaki şiddet olayları, münferit gerginlikler demek zorlaşmış olup, silahlı çatışma eşiğine ulaşıldığı kabul edilmiştir.

Ermenistan tarafından işgal edilen şehirler yedi tanedir. Bu şehirlerin isimleri Ağdam, Cebrail, Fuzuli, Gudablı, Kelbecer, Laçın ve Zengilan’dır. Dağlık Karabağ sorunundan bahsedilirken değinilen ‘işgal edilen bölge’ kavramıyla kast edilen aslında bu yedi şehir ile, SSCB dağılmadan önce Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi olarak anılan ülke parçasının sınırları içerisindeki yerlerdir³⁷. Bölgede Ermenistan ve Azerbaycan arasında uzun yıllar süren ve açık bir şekilde ilan edilmemiş olan, ancak teknik anlamda bir silahlı çatışma³⁸ olarak değerlendirilmesi gereken yoğun şiddet eylemlerinin temelleri, özetlenen bu olaylara dayanmaktadır³⁹. Ancak bilindiği gibi, silahlı çatışma yaşandığının hukuken kabul edilmesi ve uluslararası insancıl hukuk kurallarının bağlayıcı olması için herhangi bir ilan şartı aranmamaktadır⁴⁰. Silahlı çatışma yoğunluğuna ulaşmış şiddet olayları varsa, taraflar uluslararası insancıl hukuk kurallarına uymakla ve özellikle sivil unsurlarla, korunan diğer varlıklara zarar vermemekle yükümlüdür⁴¹.

Günümüze kadar bölge üzerinde yaşanan uluslararası uyuşmazlık için çeşitli çözüm girişimleri olmuş, ancak çeşitli uzlaşmaz tutumlar ve siyasi sebeplerle başarıya ulaşamamışlardı. Örneğin 24 Eylül 1991 tarihinde iki devlet arasında ateşkesi de içeren bir andlaşma yapılmış, ancak sonra yaşanan çeşitli siyasi gerilimler nedeniyle uyuşmazlık ortamına geri dönmüştür. Benzer şekilde 21 Aralık 1991 tarihinde Alma Ata Andlaşması yapılmış⁴², 14 Şubat 1992’de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın girişimiyle oluşturulan Minsk Grubu aracılığıyla uzlaşmaya yönelik girişimlerde bulunulmuş, ancak nihai bir barışa ulaşılamamıştır⁴³. Belirtildiği gibi, Azerbaycan’ın ve Ermenistan’ın bağımsızlığının ardından Ermeniler ve Azeriler arasındaki şiddet eylemleri devam etmiştir⁴⁴.

Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan olayların ilk başından itibaren, önce SSCB’nin merkezi yönetiminin, sonra da Rusya’nın, gerekli tepkiyi

---

³⁶ Yılmaz (n 15) 101

³⁷ Tuğçe Isayev, ‘Ermenistan’ın Dağlık Karabağ’ın İşgalinden Doğan Uluslararası Sorumluluğu’ (2018) 7(1) Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 19, 22

³⁸ Ibid 22. Ayrıca bknz: Söker (n 10) 561

³⁹ Yılmaz (n 15) 97

⁴⁰ Sur (n 1) 301.

⁴¹ Acer (n 4) 9

⁴² Ekici (n 29) 72-74

⁴³ Askerov (n 19) 55-56

⁴⁴ Yılmaz (n 15) 98

göstermediğine, Azerbaycan'ın iddialarını göz önünde bulundurmadığına ve hatta Ermenistan'ın yanında yer alan bir tutum sergilediğine ilişkin eleştiriler sıklıkla gündeme getirilmiştir⁴⁵. Zaten 1992 yılında yaşanan ve Ermenistan'ın desteğinin de olduğu belirtilen, Ermeniler tarafından gerçekleştirilen Hocalı katliamı⁴⁶, iki devlet arasındaki Dağlık Karabağ bölgesine ilişkin uyuşmazlığı, soykırımı da içeren büyük bir drama çevirmiş⁴⁷, ardından da Dağlık Karabağ bölgesinin fiili kontrolü neredeyse tamamen Ermenistan'ın eline geçmiştir⁴⁸. BM Güvenlik Konseyi Dağlık Karabağ bölgesine ilişkin uyuşmazlık konusunda bağlayıcı nitelikte kararlar almıştır. Örneğin BM Güvenlik Konseyi'nin 30 Nisan 1993 tarihli, S/RES822(1993) numaralı kararında, Ermeni silahlı birliklerinden Ermenistan'ın işgal ettiği ve Azerbaycan'a ait olan toprakları terk etmelerini söylemiştir⁴⁹. Ancak bunun gereği hiçbir zaman yerine getirilmemiştir⁵⁰.

C. Dağlık Karabağ Ekseninde Yaşanan Silahlı Çatışmalarda İhlal Edilen Uluslararası İnsancıl Hukuk Kuralları

Yukarıda da anıldığı gibi, silahlı çatışmada esir olmuş insanlara yönelik kötü davranış, sivillerin korunmaması⁵¹, yaralıların tedavi edilmemesi, eğitim kurumlarına zarar verilmesi, kültürel ve dini varlıkların korunmaması, uluslararası insancıl hukukun temel amacına aykırıdır ve bu aykırı davranışlar aslında sorumluluk doğuran ihlalleri oluşturmaktadır⁵². Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan silahlı çatışmalarda uluslararası insancıl hukuk ihlallerinin ne durumda olduğuna da kısaca bakılmalıdır. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı ve Uluslararası Haksız Fiilden Ötürü Devletin

---

⁴⁵ Ekici (n 29) 68

⁴⁶ Cavid Veliyev, 'Hocalı Katliamı' (2013) 9(2) Orta Doğu Araştırmaları Dergisi Karabağ Özel Sayısı 55, 72

⁴⁷ Hamidov (n 11) 295

⁴⁸ Gürel (n 9) 183. Hocalı'da yaşanan soykırımı ilişkin rakamsal veriler de içeren bilgi için bknz: Yılmaz (n 15) 98

⁴⁹ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 30 Nisan 1993, S/RES/822(1993) <<http://unscr.com/en/resolutions/822>> erişim tarihi 12 Şubat 2021. Ayrıca bu karara atıfta bulunduğu diğer kararları da vardır. Bknz: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 29 Temmuz 1993, S/RES/853(1993), <<http://unscr.com/en/resolutions/853>> erişim tarihi 12 Şubat 2021, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 14 Ekim 1993, S/RES/874(1993) <<http://unscr.com/en/resolutions/874>> erişim tarihi 12 Şubat 2021, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 12 Kasım 1993, S/RES/884(1993) <<http://unscr.com/en/resolutions/884>> erişim tarihi 12 Şubat 2021

⁵⁰ Yılmaz (n 15) 101

⁵¹ Armine Grigoryan, 'Distinctive Features of the Modern Stage of the Azerbaijan-Karabakh Conflict' (2020) 1 Mesrop Mashtots University Bulletin 131, 133

⁵² Alaeddin Yalçınkaya, 'Gence Soykırımı, İnsancıl Hukuk ve Cenevre Sözleşmeleri' (Turkish Forum 3 Aralık 2020), <<https://www.turkishnews.com/tr/content/>> erişim tarihi 20 Aralık 2020, 1-2

Milletlerarası Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler adını taşıyan, sorumluluk hukukuna ilişkin yapılageliş hukuku kurallarının temelini de kodifiye eden metnin 1. maddesine göre, uluslararası hukuku ihlal eden her hareket, ilgili ihlali gerçekleştiren devletlerin uluslararası sorumluluğuna yol açmaktadır⁵³. Dolayısıyla uluslararası insancıl hukuku ihlal eden hareketler de, söz konusu sorumluluğa yol açmaktadır. Uluslararası insancıl hukuk kurallarının ihlali, bireysel sorumluluğa da yol açmaktadır. Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin bireylerin uluslararası hukuktaki cezai sorumluluğuna ilişkin önemli bir işlevi yerine getirdiği bilinmektedir⁵⁴. Bu durumda, Dağlık Karabağ’da yaşanan çatışmalarda ihlal edilen uluslararası insancıl hukuk kurallarının ortaya konulması ve ileride bunlara ilişkin hem devletlerin sorumluluğuna, hem de bireylerin sorumluluğuna gidilmesi açısından önemlidir.

En temelde, aslında Azerbaycan’a ait olan Dağlık Karabağ bölgesinde ve sınırlarda gerçekleştirdiği saldırılarla bir jus cogens norm olan kuvvet kullanma yasağı Ermenistan tarafından ihlal edilmiştir⁵⁵. Uluslararası hukuka yöneltilen en temel eleştiri, yaptırım uygulayacak bir kurumsal mekanizmanın bulunmamasıdır⁵⁶. Yukarıda da anılan Uluslararası Haksız Fiilden Ötürü Devletin Milletlerarası Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler’in ikinci maddesine göre, devletlerin uluslararası sorumluluğunun doğabilmesi için birtakım şartların karşılanması zorunluluktur. Bunlar icrai ya da ihmali surette işlenen bir eylemin bulunması, bu eylemin bir devlete atfedilmesi ve bu eylemin uluslararası bir yükümlülüğün ihlali sonucunu doğurmasıdır. Ayrıca söz konusu eyleme ilişkin bir hukuka uygunluk sebebi de bulunmamalıdır.

Kuvvet kullanma yasağı ihlaliyle ilgili olarak bakıldığında, Dağlık Karabağ’ın işgalinde Ermenistan’ın buradaki Ermeni gönüllü ve milislerine büyük destek sağladığı görülmekte, aralarında bir bağ olduğu bilinmektedir⁵⁷. 1992 yılında Ermenistan Savunma Bakanı’nın, Ermenistan’a ait silahlı birliklerin de Dağlık Karabağ savaşına katıldığını kabul ettiği bilinmektedir⁵⁸.

---

⁵³ Anılan taslak maddelerin metni için bkz: Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with Commentaries, Uluslararası Hukuk Komisyonu, 2001 <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf> erişim tarihi 12 Şubat 2021. Türkçe metin için bkz: Hakkı Hakan Erkiner, Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Sorumluluğu (1st edn, Oniki Levha Yayıncılık 2010) 315 vd.

⁵⁴ Yasin Aslan, ‘Uluslararası Ceza Divanı ve Kişisel Ceza Sorumluluğu’ (2007) 73 TBB Dergisi 239, 243

⁵⁵ Abdullahzade (n 13) 151-152

⁵⁶ Isayev (n 37) 21

⁵⁷ Illegal Economic and Other Activities in the Occupied Territories of Azerbaijan, Report by the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, 2016 <https://geneva.mfa.gov.az/files/MFA_Report_on_the_occupied_territories_1.pdf> erişim tarihi 12 Şubat 2021 27-28

⁵⁸ Isayev (n 37) 27

Bu durum, ihlalin Ermenistan'a atfedilmesi için yeterlidir. Bu nedenle de Ermenistan'ın uluslararası sorumluluğu doğmuştur. Zaten işgalin devam eden sürecinde Ermenistan silahlı birliklerini bölgeye göndermiş; ayrıca olayda Ermenistan açısından herhangi bir hukuka uygunluk sebebi de yer almamaktadır⁵⁹.

İnsancıl hukuk ihlalleri nedeniyle Ermenistan'ın Uluslararası Haksız Fiilden Ötörü Devletin Milletlerarası Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler'de de öngörülen zarar onarım yöntemlerinden biri veya birkaçıyla, neden olduğu zararı gidermesi gerekecektir. Bu yöntemler, sorumluluğa ilişkin anılan taslak metnin 35. maddesinde öngörülen eski hale iade, 36. maddesinde öngörülen tazminat ve 37. maddesinde öngörülen manevi onarım yöntemleridir.

Dağlık Karabağ bölgesi üzerindeki uyuşmazlığın ilk başından itibaren, sivillerin aldığı zarar ve onlara yönelik hak ihlalleri uluslararası kamuoyunun vicdanını hep rahatsız etmiştir⁶⁰. Verilere göre sadece 1993-1994 yılında Dağlık Karabağ bölgesi nedeniyle yaşanan çatışmalarda beş bine yakın kişi kaybedilmiş⁶¹, yirmi beş bin civarında insan hayatını kaybetmiş, bir milyondan fazla insan yerinden edilmiştir ve hala evlerine dönememiştir⁶². Bu doğrultuda, Dağlık Karabağ bölgesi ile ilgili uyuşmazlıkla ilgili olarak Ermenistan'ın ve Azerbaycan'ın pek çok uluslararası hukuk kuralını ve uluslararası insancıl hukuk kuralını ihlal ettiği iddiaları vardır⁶³.

Ermenistan, 17 Haziran 1993 tarihinde, 1949 tarihinde yapılan ve savaş sırasında sivil halkın korunmasına ilişkin olan Cenevre Sözleşmesi'ni ve 1977 Tarihli I No'lu Ek Protokol'ü onaylamış, ona taraf olmuş bir devlettir⁶⁴. Bu durumda, söz konusu uluslararası belgelerin gerekliliklerini yerine getirmelidir. Öte yandan yaşanan çatışmalar nedeniyle çocuklarla, yetişkin ve yaşlı sivillerin hedef alınarak öldürüldüğü üzerinde bağımsız araştırmacılar tarafından durulmaktadır⁶⁵. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ bölgesi ile ilgili çatışmalarda 1907 Lahey Sözleşmesi'ni ve Aşırı Derecede Yaralayan ve Ayrımcı Gözetmeyen Etkileri Bulunan Belirli Konvansiyonel Silahların Kullanımının Yasaklanması

---

⁵⁹ Isayev (n 37) 23-24

⁶⁰ Diyarbakırılıhoğlu (n 16) 417

⁶¹ Armine Grigoryan, 'Distinctive Features of the Modern Stage of the Azerbaijan-Karabakh Conflict Information by Azerbaijan to the Study on Intentional Destruction of Cultural Heritage' (Responses to the Questions by Ms. Karima Bennoune, Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights), 1, 2

⁶² Acer (n 4) 8

⁶³ Isayev (n 37) 22

⁶⁴ Ramile Dadaşova, 'Ermenistan'ın Azerbaycan'a Silahlı Saldırı: Uluslararası Humanitar Hakların Pozulması Meseleleri' (2014) 9(5) Turkish Studies 643, 645

⁶⁵ Malcolm Shaw QC and Naomi Hart, Report on War Crimes in the Occupied Territories of the Republic of Azerbaijan and the Republic of Armenia's Responsibility (1st edn, Red N Line 2020) 46, para. 95.

veya Sınırlandırılması Sözleşmesi’ni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni de ihlal ettiği üzerinde durulmakta⁶⁶, savaş suçlarına ilişkin sorumluluğunun olduğu ifade edilmekte⁶⁷ ve kullanmış olduğu silahlar nedeniyle çevreye verdiği zararın bulunduğu belirtilmektedir⁶⁸.

Ermenistan 23 Haziran 1993 tarihinde Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’ne de taraf olmuştur. Bu doğrultuda Ermenistan’ın zaten en başta uluslararası insancıl hukuktan kaynaklanan sorumluluğu, Hocalı’da gerçekleşen soykırım suçundan kaynaklanmaktadır. Çünkü Hocalı’da gerçekleştirilen soykırımda da Ermenistan’ın sorumluluğu bulunduğu ilişkin çok ciddi hukuki değerlendirmeler yapılmaktadır⁶⁹. Dağlık Karabağ’daki silahlı Ermeni gruplarının, bölgede yaşayan sivillere yönelik olarak gerçekleştirdikleri planlı ve sistematik bir soykırım eylemlerinin olduğu görülmektedir. Bu eylemler, anılan soykırımla ilgili uluslararası sözleşme kapsamında kabul edilmesi gereken eylemlerdir. Üstelik eylemler, Ermenistan’a da atfedilebilecek niteliktedir. Çünkü Ermenistan’ın bunu yapan kişiler üzerinde etkin denetimi olduğu bilinmektedir⁷⁰.

Çalışmanın objektifliğini korumak adına, Azerbaycan aleyhine yöneltilen iddialara da yer verilmelidir. Azerbaycan’ın da uluslararası insancıl hukuk ihlalleri gerçekleştirdiği, ateşkes uymadığı, sivillere saldırdığı iddia edilmektedir. Azerbaycan’ın sadece askerlere zarar vermeyen, bunun yanında daha geniş zararlara neden olan askeri saldırıların yapıldığı, bunun sonucunda da Martakert, Martuni, Stepanakert gibi yerleşim alanlarının zarar gördüğü iddia edilmektedir. Ayrıca bazı sivillerin, okulların ve evlerin Azerbaycan tarafından yapılan ayırım gözetmeyen saldırıların kurbanı olduğu belirtilmektedir⁷¹. Tavuş bölgesini, Çinari ve Aygepar köyerindeki sivil unsurların da hedef aldığı öne sürülmüştür⁷².

Uluslararası hukukun sükülerinin uluslararası hukuku ihlal eden eylemleri nedeniyle oluşan zararı gidermeleri, adaletin bir gereğidir. Ayrıca, bozulan

---

⁶⁶ Illegal Economic and Other Activities in the Occupied Territories of Azerbaijan (n 57) 90. Ermenistan’ın insancıl hukuk ihlallerini ortaya koyan, silahlı çatışma esirlerine yönelik hak ihlallerini de içeren örnekler için bkz: Dadaşova (n 64) 643, 648-650

⁶⁷ Shaw QC and Hart (n 65) 16, para. 30

⁶⁸ Ibid 118-119, para. 234-236

⁶⁹ Bahadır Bümin Özarslan, ‘Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı’ (2914) 4(1) Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 187, 205

⁷⁰ Konuyla ilgili ayrıntılı değerlendirme için bkz: Ibid 203-209

⁷¹ Özellikle Azerbaycan’ın 2020 sonbaharında gerçekleştirdiği insancıl hukuk ihlallerine ilişkin iddialar için bkz: Azerbaijani Attacks on Artsakh Civilians Absolute Violation of International Law – Armenia Ombudsman <<https://armenpress.am/eng/news/1029010.html>> erişim tarihi 12 Şubat 2021

⁷² <<https://www.ermenihaber.am/tr/news/2020/07/13/Ermenistan-Anna-Azerbaycan/187916>> erişim tarihi 12 Şubat 2021

uluslararası güvenlik nedeniyle, uluslararası hukuku ihlal edenlere yönelik yaptırımların da uygulanması gerekmektedir. Bu yaptırımlar sayesinde, uluslararası barışın ve güvenliğin bozulmasına ilişkin caydırıcı bir etki de doğacaktır⁷³. Bu caydırıcı etkinin doğması ve adaletin yerini bulması için, Dağlık Karabağ'da yaşanan çatışmalarda ihlal edilen uluslararası hukuk kurallarıyla ilgili hem devletlerin, hem de bireylerin sorumluluğunun tespit edilmesi çok önemlidir. İlgili devletlerin sorumlulukları ortaya konup, uygun zarar giderim yöntemlerine başvurulurken, bireylerin de gerekli cezai yaptırımlara tabi tutulması gerekmektedir⁷⁴.

II. DAĞLIK KARABAĞ'A İLİŞKİN SİLAHLI ÇATIŞMANIN TARAFLARI ARASINDA YAKIN ZAMANDA YAŞANAN SİLAHLI ÇATIŞMALAR VE 10 KASIM 2020 TARİHLİ ANDLAŞMANIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın ilk bölümünde, uluslararası hukukta silahlı çatışmaları düzenleyen normlara ilişkin bir çerçeve çizildikten sonra, Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ'la ilgili çatışmalar aktarılmış, ihlal edilen uluslararası insancıl hukuk kuralları belirlenmiştir.

Çalışmanın devamında, Dağlık Karabağ'da 27 Eylül 2020 tarihinde yaşanmaya başlayan silahlı çatışmalarla, özellikle bu süreçte ihlal edilen uluslararası insancıl hukuk kuralları üzerinde durulacaktır. Ardından da 10 Kasım 2020 tarihinde yapılan andlaşmaya değinilecektir.

A. Dağlık Karabağ'da 27 Eylül 2020 İtibarıyla Yaşanan Çatışmalar ve Uluslararası İnsancıl Hukuk İhlalleri

27 Eylül 2020 tarihinden itibaren işgal altındaki Azerbaycan toprakları olarak anılan bölgede yeniden yaşanan sıcak silahlı çatışmalarda her iki devlet de seferberlik ilan etmiş, yeni saldırılar yaşanmıştır⁷⁵. Bu tarih, sadece Azerbaycan ve Ermenistan arasında Dağlık Karabağ sorununa ilişkin sıcak çatışmaların güçlenerek alevlenmesinin tarihi değil, aynı zamanda 5 Mayıs 1994'te Bişkek'te yapılan Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasındaki ateşkes andlaşmasının oluşturduğu statükonun⁷⁶ bozulmasının da tarihidir ve bu açıdan çok büyük öneme sahiptir⁷⁷.

1994 yılının ardından, 2020 yılına gelene kadar, Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan en dikkat çekici çatışma, 1 Nisan 2006 ile 5 Nisan 2006

---

⁷³ Isayev (n 37) 21

⁷⁴ Shaw QC and Hart (n 65) 124, para 243

⁷⁵ Acer (n 4) 7-8

⁷⁶ Askerov (n 19) 55

⁷⁷ Mehmet Çağatay Güler, 'Karabağ'ın Özgürleştirilmesi ve Sahadaki Yeni Denklem' (2020) 301 Seta Perspektif 1, 1

tarihleri arasında yaşanan Dört Gün Savaşı'dır. Bu çatışmanın en önemli sebebi olarak, 1994 yılında herhangi bir nihai çözüme ulaşılmamış olması⁷⁸, Azerbaycan'ın 1994 yılında imzalanan söz konusu ateşkes andlaşması ile yaratılan statükodan memnun olmaması olarak gösterilmektedir. Ayrıca Minsk Grubu'nun arabuluculuk girişimlerinin de tarafları tatmin etmekten uzak olması da bir diğer neden olarak gösterilmektedir. Azerbaycan bu çatışma sonucunda bazı yerlerdeki Ermenistan işgaline son vermiş, taraflar arasında 5 Nisan 2006'da yine bir ateşkese ulaşılmıştı⁷⁹.

27 Eylül 2020 tarihinden itibaren yaşanan çatışmalarla, yukarıda anılan insancıl hukuk kuralları ihlal edilmeye devam edilmiş, özellikle Gence, Mingecvir, Terter gibi bölgelerde çocukları da içerecek şekilde sivillerin saldırı hedefi haline getirildiği, öldürüldükleri veya yaralandıkları basında sıkça yer almıştır⁸⁰. Ermenistan Başbakanı *Nikol Paşinyan* yaşananları Azerbaycan'ın otoriter bir rejime sahip olması ve Ermenilere karşı kuvvet kullanmasıyla açıklamış, öte yandan Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ise Azerbaycan'ın kendine ait toprakları savunduğunu, dolayısıyla toprak bütünlüğünü korumaya çalıştığını iddia etmiş, söz konusu iddiaları BM Genel Sekreteri'ne gönderdiği bir mektupla reddetmiştir⁸¹.

Güncel olarak, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ bölgesi ve etrafındaki bazı yerleşim yerlerindeki işgallere devam etmesi sonucu yaşanmaya devam eden silahlı çatışmalar, bilindiği gibi, 27 Eylül 2020 tarihinde şiddet seviyesi yüksek bir noktaya ulaşmıştır. Bu çatışmalarla ilgili çalışmalarda üzerinde durulan nokta, sivil unsurların da ne yazık ki hedef alındığıdır⁸².

Azerbaycan Dışişleri Bakanı *Jeyhun Bayramov*'a göre, Dağlık Karabağ bölgesinde yaşanan en güncel yoğun çatışmalarda Ermenistan sivilleri de hedef almış, onlara yönelik saldırılar gerçekleştirmiş ve onlara zarar vermiştir⁸³. *Bayramov*'un gündeme getirdiği bir diğer iddia, Ermenistan tarafından gerçekleştirilen saldırıların sadece çatışmaların yaşandığı cepheleri

---

⁷⁸ Valeri Modebadze, 'The Escalation of Conflict Between Armenians and Azerbaijanis and the Problems of Peaceful Resolution of the Nagorno-Karabakh War' (2021) 6(3) Journal of Liberty and International Affairs 102, 105

⁷⁹ Askerov (n 19) 74

⁸⁰ Yalçinkaya (n 52) 3

⁸¹ Letter Dated 27 September 2020 from the Permanent Representative of Armenia to the United Nations addressed to the Secretary-General <<https://un.mfa.gov.az/>> erişim tarihi 12 Şubat 2021

⁸² Acer (n 4) 8

⁸³ No:336/20, Information of the Press Service Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan on the telephone conversation between the Minister of Foreign Affairs Jeyhun Bayramov and Ivan Korčok, the Minister of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic, <<https://www.mfa.gov.az/en/news/6948/view>> erişim tarihi 12 Şubat 2021

değil, bu cephelerin uzağındaki Gence, Mingeçevir, Hızı, Şemkir ve Abşeron gibi diğer yerleşim alanlarını da hedef almasıdır. 12 Ekim 2020 tarihinde yine *Bayramov*'un yapmış olduğu bir diğer açıklamaya göre, Ermeniler işgal altındaki bölgelerde yaşayan Azerilere karşı etnik temizlik girişiminde bulunmuş, Temmuz ayında Ermenistan ve Azerbaycan sınırında bazı provokatif askeri eylemler gerçekleştirmiş ve 27 Eylül 2020'de ise yeni bir saldırı hareketinde bulunmuştur⁸⁴. Üstelik taraflar arasında 10 Ekim 2020 tarihinde bir ateşkes imzalanmış, ancak Ermenistan kuvvet kullanma faaliyetlerine ve sivillere zarar vermeye devam etmiştir⁸⁵. Söz konusu saldırılarda hastanelerin, okulların ve mezarlıkların zarar gördüğü bilinmektedir⁸⁶.

İddialar arasında siviller için önem taşıyan elektrik, gaz, su ve haberleşme merkezlerinin ve istasyonlarının hedef konusu yapıldığı, Ermenistan'ın gazetecilerin kullanabileceği amblemleri aktif çatışma eylemlerinde bulunan askerlere kullandırdığı, sivillerin ve 18 yaşının altındakilerin de savaşan olarak kullanıldığı ifade edilmiştir. Oysa bu hem 1949 tarihli dört adet Cenevre Sözleşmeleri'nde, hem de Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün yedinci maddesinde düzenlenen insanlığa karşı suçlar ile, sekizinci maddesinde düzenlenen savaş suçuna ilişkin hükümlere aykırı bir durumdur. Sivil halkın ölümüne neden olan eylemler zaten Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ikinci maddesinde düzenlenen yaşam hakkına ilişkin hükümlere de aykırıdır⁸⁷.

Çatışmalarda çocukların savaşan olarak kullanılmasına da apayrı bir parantez açmak gerekmektedir. 1977 tarihli I No'lu Ek Protokol'ün Çocukların Korunması başlıklı 77. maddesi bu uygulamayla açıkça ihlal edilmektedir. Ayrıca Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 38. maddesi de ihlal edilmiş olmaktadır. 15 yaşının altındaki çocukların silahlı birliklere katılması, yukarıda da anılan Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü kapsamındaki düzenleme çerçevesinde, savaş suçunu da oluşturmaktadır. İddia, Ermenistan'ın çocukları da silahlı çalışmalarda kullandığı yönündedir⁸⁸.

Bişkek Protokolü'nün ardından geçen sürede, 27 Eylül 2020 tarihinden itibaren yaşanan çatışmalarla Azerbaycan'ın ilk defa önemli saha kazanımları elde ettiği, işgal altındaki Dağlık Karabağ bölgesiyle, çevresindeki yerleşim alanlarını işgalden kurtardığı görülmüştür⁸⁹. 27 Eylül 2020'den önceki döneme

---

⁸⁴ No:338/20, Information of the Press Service Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan on the meeting of Foreign Minister Jeyhun Bayramov with the newly appointed Ambassador of the Kingdom of the Netherlands, <<https://www.mfa.gov.az/en/news/6948/view>> erişim tarihi 12 Şubat 2021

⁸⁵ Acer (n 4) 12

⁸⁶ Çoşışler (n 3) 73

⁸⁷ Acer (n 4) 13

⁸⁸ Ibid

⁸⁹ Modebadze (n 78) 106-107

oranla, %80’lik önemli bir alanın işgalden kurtarıldığı görülmektedir⁹⁰. 27 Eylül 2020 tarihi ile, 9 Kasım 2020 tarihi arasındaki çatışmalarda Azerbaycan 300 civarı yerleşim yerini özgürlüğüne kavuşturmuştur. Kubadlı, Zengilan, Cebrail, Füzuli gibi iller, bunlara bağlı köyler yanında, Şuşa, Laçın, Hocalı, Terter ve Hocavend’a bağlı birçok yerleşim yeri de kurtarılmıştır. Ermenistan’ın direncinin kırılmasıyla sıcak ve yoğun çatışmaların sona ermesi kolaylaşmış⁹¹, Ermenistan’a ait olan ve Dağlık Karabağ’da bulunan askeri birliklerin Başbakan Paşinyan’a bir andlaşmanın imzalanmaması durumunda, daha da fazla kayıp elde edeceklerini iletmesi üzerine, söz konusu ateşkes andlaşmasının yapılması mümkün hale gelmiştir⁹².

B. 10 Kasım 2020 Tarihinde Yapılan Andlaşmanın Uluslararası Hukuk Niteliği

Çatışmaların ardından yapılan andlaşmaların yapılması, insancıl hukuk ihlallerinin sona ermesi, bireyler için çeşitli travmalara yol açan olayların bitmesi ve barışa ulaşılması için çok umutla beklenen, önemli gelişmelerdir. O nedenle silahlı çatışmalarla ve barışa ulaşmayla yakından ilgileri vardır. Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan çatışmaların uzun süre devam etmesin de, bu çatışmayı sona erdirecek, bölgedeki ilişkileri değiştirecek ve çatışmaların yaşanmaması için gerekli barış ortamını kuracak bir andlaşmasının yapılamamış olmasına dayandırmak yanlış olmayacaktır⁹³.

27 Eylül 2020’de başlayan çatışmaların sonucunda Azerbaycan 300’e yakın yerleşim bölgesini Ermenistan’ın işgalinden kurtarmış, bir de ateşkes andlaşması yapılmıştır. Andlaşmanın taraflarının Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya olduğu görülmektedir. Bu andlaşma, nihai bir barış andlaşması değil, ateşkes andlaşması olarak anılmaktadır. Söz konusu andlaşma, bölgedeki çatışmayı ve düşmanca eylemleri dindirip, yeni bir statüko yaratsa da, bölgenin nihai statüsüne, kurulan barış gücünün uzun vadeli geleceğine, yerinden edilen kişilerin geri dönmelerine ilişkin ayrıntılara ve Dağlık Karabağ’ın nihai statüsüne ilişkin bir nihai bir belirleme düzenlemediği için, eleştirilmektedir⁹⁴. Bu eleştirilere rağmen, Azerbaycan lehine yarattığı yeni statüko ve bölgede değiştirdiği dengeler nedeniyle, önemli bir andlaşma olduğu kesindir.

---

⁹⁰ Güler (n 77) 2

⁹¹ Ibid 1

⁹² <<https://frontline.thehindu.com/world-affairs/armenia-and-azerbaijan-sign-a-ceasefire-agreement-in-november-bringing-a-tenuous-peace-to-the-long-disputed-nagorno-karabakh-region/article33299420.cce>> erişim tarihi 12 Şubat 2021

⁹³ Grigoryan, (n 51) 131

⁹⁴ Julia Miklasova ‘The Recent Ceasefire in Nagorno-Karabakh: Territorial Control, Peacekeepers and Question of Status’ (EJILTalk, 4 Aralık 2020) <<https://www.ejiltalk.org/the-recent-ceasefire-in-nagorno-karabakh-territorial-control-peacekeepers-and-unanswered-question-of-status/>> erişim tarihi 12 Şubat 2021

Ateşkes andlaşması kavramı, genellikle geçici bir dönem için silah bırakmayı içeren, kısa vadeli bir andlaşma gibi bir çağrışımında bulunmaktadır⁹⁵. Ancak söz konusu bu güncel andlaşmanın çok daha önemli etkiler doğurduğu, çatışmaların yaşandığı bölgedeki statükoyu ucu açık ve muhtelemen sonsuza kadar olan bir süre için tamamen değiştirdiği görülmektedir. O halde anılan andlaşmayı ateşkes andlaşmasının etkilerini aşan, barış andlaşmasını çağrıştıran bir nitelikte kabul etmek, en doğru nitelendirme olacakmış gibi gözükmektedir.

9 Kasım 2020 tarihli olan ve Ermenistan, Azerbaycan ve Rusya arasında imzalanan, 10 Kasım 2020 tarihinde, 00.00 itibariyle yürürlüğe giren bu andlaşmanın ikinci ve altıncı maddelerine göre, işgal edilmiş topraklarının kademeli olarak Azerbaycan'a geri verilmesi gerekmektedir. Andlaşmanın üçüncü maddesi de önemli düzenlemeler içermektedir. Buna göre, Dağlık Karabağ'daki temas hattı ve Laçın koridorunda 1960 askerin, 90 zırhlı aracın, 380 özel askeri aracın ve Rus barış güçlerinin konuşlandırılması öngörülmüştür. Beş yıllık bir süre için konuşlandırılan Rus barış gücü askerlerinin görev süresinin uzatılması, altı ay önceden bir bildiri yapılmaması halinde, beş yıllık yeni bir süre için geçerli olacaktır.

Andlaşmanın uygulanmasını gözetlemek için kontrol merkezi oluşturulması andlaşmanın beşinci maddesinde, yerinden edilmiş kişilerin BM Mülteciler Yüksek Komiseri'nin kontrolünde Dağlık Karabağ'a ve etrafında bulunan bölgelere yeniden yerleştirilmesi ise yedinci maddesinde öngörülmüştür. Sekizinci maddeye göre silahlı çatışmanın esirleri ve karşı tarafın elindeki cenazeler, değiştirilecektir⁹⁶. Anılan ateşkes andlaşması, Azerbaycan'ı ve Türkiye'yi oldukça memnun eden bir gelişme olmuş, öte yandan Ermeniler Ermenistan'ın bu andlaşmaya taraf olmasına büyük tepki göstermiştir⁹⁷.

Ateşkesi öngören andlaşmanın yapılmasının ardından, altıncı maddesi doğrultusunda, Kelbecer şehrinin 15 Kasım 2020 tarihinde, Laçın şehrinin ise 1 Aralık 2020 tarihinde boşaltılarak, Azerbaycan'a terk edilmesi gerekmektedir. Kelbecer şehri için ek süre isteyen Ermenistan, bu şehri 25 Kasım 2020 tarihinde, Laçın şehri ise 1 Aralık 2020 tarihinde boşaltarak, Azerbaycan'a geri verdi⁹⁸.

---

⁹⁵ Philippe Raffi Kalfayan, A Closer Look at the Trilateral Agreement to End War, 16 Kasım 2020, <https://mirrorspectator.com/2020/11/16/a-closer-look-at-the-trilateral-agreement-to-end-war/> (12.02.2021)

⁹⁶ 10 Kasım 2020 Tarihli Andlaşma, <<https://www.civilnet.am/news/2020/11/10/9-Points-Signed-by-Aliyev-Pashinyan-Putin-on-Karabakh/407092>> erişim tarihi 5 Aralık 2020

⁹⁷ Ermenistan'da Karabağ'da İmzalanan Ateşkes Sonrası Binlerce Kişi Paşinyan'ın İstifasını İsted, <<https://tr.euronews.com/2020/11/11/ermenistan-da-karabag-da-imzalanan-ateskes-sonras-binlerce-kisi-pasinyan-n-istifas-n-isted>> erişim tarihi 5 Aralık 2020

⁹⁸ Kelbecer'in Boşaltılması için Ermenistan'a Ek Süre Verildi (15 Kasım 2020) <<https://www.trthaber.com/haber/dunya/kelbecerin-bosaltilmasi-icin-erme>

Yapılmış olan andlaşmanın Dağlık Karabağ bölgesi içerisindeki önemli bölgelerin Azerbaycan’ın etkili otoritesi altına geçmiş olması, Ermenistan açısından önemli bir kayıptır. Zaten bu gibi kayıplar nedeniyle Ermenistan halkı yönetimlerine karşı çeşitli protestolar gerçekleştirmiş, halk Ermenistan Başbakanı *Paşinyan*’ın istifa etmesini dahi talep etmiştir. Hala erken seçime gidilmesi tartışmaları sürmektedir⁹⁹. Ermenistan’a ait askeri birliklerin birçok bölgeyi terk etmek durumunda kaldığı da bilinmektedir. Andlaşma ile Ermenistan’ın Nahçıvan ve Batı Azerbaycan arasında ulaşım amaçlı bir bağlantıyı tanımak zorunda kalmış olması da Azerbaycan açısından önemli bir kazanımdır¹⁰⁰. Öte yandan Dağlık Karabağ’daki bir grup Ermeni’nin, bu bölgenin bağımsız olmasını istediği de bilinmektedir. Bilindiği gibi, Ermenistan dahil, hiçbir devlet burayı bağımsız bir devlet olarak tanımamış, böyle bir tartışma gündeme dahi gelmemiştir. Yapılan ateşkes andlaşmasıyla da, birçok bölgenin Azerbaycan işgalinden kurtarıldığı, artık bu bölgelerde Ermenistan’ın etkili otoritesinin söz konusu olmadığı görülmektedir. Dağlık Karabağ, şu anda yasal olarak Azerbaycan’ın toprak bütünlüğüne dahil bir ülke parçasıdır. Ancak ateşkes andlaşmasında da buna ilişkin net bir vurgu ya da tanımlamanın yapılmadığı görülmektedir¹⁰¹.

10 Kasım 2020 tarihinde yapılmış olan andlaşmayla ilgili durum böyleyken, andlaşmaya yöneltilen eleştiriler, yukarıda aktarılanlarla sınırlı değildir. Basına yansıdığı kadarıyla Ermenistan halkı, bu metnin bir beyanname olduğunu, andlaşma olmadığını, bu nedenle de bağlayıcı olmadığını ifade etmiş, hukuki değil, siyasi bir metin olduğunu iddia etmiştir¹⁰².

Öncelikle ateşkes andlaşmasının İngilizce metninde geçen *statement* ifadesi (The Statement by the President of the Republic of Azerbaijan, Prime Minister of the Republic of Armenia and President of the Russian Federation), Türkçe’de bildiri anlamında kullanılmaktadır. Ancak bu ifade, metnin hukuki niteliğini belirtmemektedir. Çünkü uluslararası andlaşmalar hukukunda sıklıkla görüldüğü gibi, uluslararası andlaşmalara değişik isimler verilebilmektedir. Uluslararası hukuk süjeleri arasındaki bütün irade uyuşmalarına İngilizce’deki *treaty* ya da *agreement*, Türkçe’deki andlaşma ismi verilmemektedir¹⁰³. Öte yandan, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi bazı kriterler ortaya koysa da, uluslararası hukukta kabul edilen genel ilke, bir uluslararası andlaşma

---

nistana-ek-sure-verildi-531068.html> erişim tarihi 7 Aralık 2020

⁹⁹ <<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56237502>> erişim tarihi 2 Mart 2021

¹⁰⁰ Güler (n 77) 2

¹⁰¹ Miklasova (n 94) <<https://www.ejiltalk.org/the-recent-ceasefire-in-nagorno-karabakh-territorial-control-peacekeepers-and-unanswered-question-of-status/>> erişim tarihi 12 Şubat 2021

¹⁰² Kalfayan (n 95) <https://mirrorspectator.com/2020/11/16/a-closer-look-at-the-trilateral-agreement-to-end-war/> erişim tarihi 12 Şubat 2021

¹⁰³ Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk (9th edn, Turhan Kitabevi 2010) 46-48

yapılmadan önce, karşılanması gereken kriterlerin olmadığıdır¹⁰⁴. Ayrıca bir uluslararası hukuk süjesi için bağlayıcı yükümlülük yaratan tek hukuki metin türü andlaşmalar değildir; kimi zaman tek taraflı bildirilerin de bağlayıcı bazı yükümlülüklerle neden olacağı kabul edilmektedir¹⁰⁵. O halde söz konusu andlaşmanın İngilizce metninde geçen *statement* kelimesi, bağlayıcı bir metin olmadığını, hatta uluslararası andlaşma olmadığını göstermemektedir.

Uluslararası hukukta iç silahlı çatışmaların ertesinde, iki tarafının devlet olmadığı barış andlaşmalarının yapıldığı da görülmektedir. Örneğin Sierra Leona'da devlet ile Devrimci Birleşik Cephe ismi verilen silahlı örgüt arasında 11 yıl boyunca devam eden iç silahlı çatışmanın ardından, bu iki taraf arasında nihai barış andlaşması yapılmıştır¹⁰⁶. Silahlı çatışmaları veya iç gerginlikleri bitiren andlaşmalar, bu örnekte de görüldüğü gibi, yerel ve ilgili aktörlerin rıza göstererek kabul ettikleri, güç dengelerini yeniden oluşturan metinler olarak, farklı özelliklerde karşımıza çıkabilmektedir¹⁰⁷. Bununla bağlantılı olarak, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak üçüncü maddesine değinmek gerekmektedir. Anılan madde, silahlı çatışma taraflarının barış andlaşması yapmasına yönelik bir düzenleme içermektedir. Bu maddeye göre, bir iç silahlı çatışmanın tarafları, aralarında barış andlaşması yapmakla ve bu andlaşma sayesinde Cenevre Sözleşmeleri'nin hükümlerinin uygulanmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu maddenin uluslararası yapılageliş kuralı olarak da bağlayıcı olduğu¹⁰⁸, ayrıca uluslararası silahlı çatışmalar için de uygulanacak minimum standartları ortaya koyduğu kabul edilmektedir¹⁰⁹. Bu durumda, uluslararası silahlı çatışmalar için de söz konusu maddenin bağlayıcı olmasının önünde herhangi bir engel yoktur. Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında yapılan

---

¹⁰⁴ Martin Dixon, *Textbook on International Law* (7th edn, Oxford University Press 2013) 56

¹⁰⁵ Örneğin Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 36. maddesinin ikinci fıkrasına göre, bu statüye taraf olan devletlerin, Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisini bir uyuşmazlık için kabul etmesine yönelik tek taraflı bildirisi, bağlayıcı sonuç doğurmaktadır. Ibid 58. Uluslararası Adalet Divanı Statüsü <<https://www.icj-cij.org/en/statute>> erişim tarihi 12 Şubat 2021. O halde adı andlaşma olmayan metinlerin her durumda bağlayıcı sonuç doğurmayan belgeler olduğunu kabul etmek doğru gözükmemektedir.

¹⁰⁶ <<http://www.mfa.gov.tr/sierra-leone-siyasi-gorunumu.tr.mfa>> erişim tarihi 12 Aralık 2021. Ayrıca Kolombiya'da da devlet ile FARC-EP isimli silahlı örgüt arasında bir barış andlaşması yapılmıştır. Juan Fernando Tellez, 'Peace Agreement Design and Public Support for Peace: Evidence from Colombia' (2019) 56(6) 827, 828 vd

¹⁰⁷ Brahimi Lakhdar, *State Building Crisis and Post Conflict Countries*, 7th Global Forum on Reinventing Government Building Trust in Government, Viyana, 26-29 Haziran 2007, 7

¹⁰⁸ Jelena Pejic, 'The Protective Scope of Common Article 3: More than Meets the Eye' (2011) 93(881) *International Review of the Red Cross* 189, 197-198

¹⁰⁹ Uluslararası Adalet Divanı, *Nikaragua'da Askeri ve Yarı Askeri Faaliyetler Davası* (Nikaragua v Amerika Birleşik Devletleri), 27 Haziran 1986, Judgment, <<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>> erişim tarihi 12 Şubat 2021, para. 218-219

andlaşmanın da, geçici bir ateşkes andlaşması hükümlerini aştığı göz önünde bulundurulursa, söz konusu Cenevre Sözleşmeleri’nin ortak üçüncü maddesi kapsamında bir andlaşma olarak değerlendirilmesinin önünde bir engel bulunmamaktadır.

Kaldı ki, silahlı çatışma ertesinde yapılan andlaşmaların barış andlaşması olarak kabul edilebilmesi için, uluslararası insancıl hukukla ilgili kurallara atıfta bulunulması kriteri de bazen göz önünde bulundurulmaktadır¹¹⁰. Yukarıda kısaca içerdiği maddelere değinilen söz konusu bu andlaşma, belki doğrudan herhangi bir uluslararası insancıl hukuk kuralına atıfta bulunmamıştır. Ancak Rus askerlerinin bir barış gücü olarak bölgeye yerleştirilmesi, Ermenistan’a ait askeri birliklerin geri çekilmesi, yerinden edilmiş kişilerin tekrar bölgeye yerleştirilmesi, savaş esirlerinin ve cenazelerin değiştirilmesi gibi uluslararası insancıl hukuk kurallarıyla yakından ilgili meselelere ilişkin düzenlemeler içermektedir. Bu anlamda da, bir barış andlaşması olarak kabul edilmesinin önünde engel yoktur.

Söz konusu andlaşma, Ermenistan adına Ermenistan Başbakanı *Paşinyan* tarafından imzalanmıştır. Bilindiği gibi devlet başkanları, hükümet başkanları ve dışişleri bakanları, yönettikleri halkları ve devletleri uluslararası alanda yetki belgesine ihtiyaç duymadan temsil eden ve uluslararası andlaşmaları yine yetki belgesine ihtiyaç duymadan imzalayan kişilerden kabul edilmektedir¹¹¹. Bu anlamda Ermenistan’ın ve buradaki halkın temsil edilmesinde de bir sıkıntı bulunmamaktadır.

1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’ne¹¹² göre bir değerlendirme yapmak faydalı olacaktır. Belirtilmesi gerekir ki, Ermenistan’da yapılan protestolarla bu andlaşmaya karşı çıkan halk, söz konusu andlaşmanın onaylanmadığını da ileri sürmüştür. Ancak Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 14. maddesine göre, andlaşmanın onay ile bağlayıcılık doğurması için, andlaşmanın bunu öngörmesi gerekmektedir. Bu örnekteki andlaşmada söz konusu bir onay işlemine atıf yoktur. Bunun yanında, yine Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin üçüncü maddesi de önemlidir. Söz konusu maddeye göre Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, kendisinin öngördüğü şekilde yapılmayan uluslararası andlaşmaları geçersiz kılmamaktadır. Bu maddedeki düzenlemeden de anlaşıldığı gibi, sözleşmenin kendisinin öngördüğü kurallara göre yapılmayan andlaşmaların hukuki geçerliliğini etkileme yetkisi yoktur. O halde, Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında yapılan 10 Kasım 2020 tarihli andlaşmanın uluslararası hukuk

---

¹¹⁰ Christine Bell, ‘Lex Pacificatoria Colombiana: Colombia’s Peace Accord in Comparative Perspective’ (2016) 110 AJIL Unbound 165, 169

¹¹¹ Sur (n 1) 28

¹¹² Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf> erişim tarihi 12 Şubat 2021

altında bağlayıcı bir andlaşma olarak değerlendirilmesinin önünde bir engel bulunmamaktadır.

Son bir değerlendirmeyi de, uluslararası andlaşmaların uluslararası hukuktaki genel tanımına göre yapmak ve tartışmayı bu şekilde sonlandırmak gerekli görünmektedir. Uluslararası andlaşma, uluslararası hukuk kişileri arasında yapılan, uluslararası hukuka tabi olan ve hukuki sonuçlar doğurması için gerçekleştirilen irade uyuşmalarıdır¹¹³. Bu bağlamda 10 Kasım 2020 tarihli olan ve genelde Ateşkes Andlaşması olarak yapılan metne bakıldığında, bunun Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında yapıldığı bilinmektedir; o halde uluslararası hukuk kişileri arasında akdedildiği görülmektedir. Diğer noktalar, uluslararası hukuka göre yapılmış olması ve hukuki sonuçlar doğurmasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi söz konusu andlaşma uluslararası hukuka göre devletlerin resmi temsilcileri arasında yapılmıştır. Andlaşma uluslararası hukuk meselelerini düzenleyen ve bu kapsamda barış gücü birliğinin yerleştirilmesi, işgal edilen bölgelerin boşaltılması gibi hukuki sonuçlar doğuran bir metindir.

Anılan bütün bu değerlendirmeler sonucunda, Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında yapılan söz konusu andlaşmanın uluslararası andlaşma olduğu sonucuna varmak ve dolayısıyla tarafların şimdiye kadar olduğu gibi kendilerini bununla bağlı hissederek, bu andlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirerek ilişkilerine devam etmesi, uluslararası hukukun bir gereğidir. Aksi halde, andlaşmanın imzalanmasına kadar yaşanan süreçte olduğu gibi, uluslararası barış ve güvenliği sarsan olaylar insan hayatlarını tehdit edecektir.

SONUÇ

Çalışmada öncelikle uluslararası insancıl hukukun en önemli normları kısaca değerlendirilmiştir. Bu normların başında 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri, 1949 tarihli dört Cenevre Sözleşmeleri, 1977 Tarihli I No'lu Ek Protokol ve 1977 Tarihli II No'lu Ek Protokol gelmektedir. Diğer birçok uluslararası normla birlikte bu düzenlemeler, sivil bireyler, sivil unsurları, çatışma dışında kalmış kişileri korumakta ve çatışan tarafların eylemlerini sınırlandırmaktadır. Ancak bilindiği gibi, Azerbaycan ve Ermenistan arasında, Dağlık Karabağ ile ilgili olarak yaşanan silahlı çatışmada bu kurallar birçok defa ihlal edilmiştir. Bu ihlallerin üzerinde durmak, sorumluluğun ortaya konulması ve adaletin yerini bulması açısından önemlidir. Bunun için çeşitli yargılamaların yapılması önünde bir engel bulunmamaktadır.

27 Eylül 2020 tarihinin ardından yaşanan şiddet olaylarında silahlı çatışmanın yeni olaylara ve insancıl hukuk ihlallerine neden olduğu görülmüştür. Ancak bu olaylar doğrultusunda, uluslararası hukukun gündemini uzun süre meşgul eden bir andlaşma yapılmıştır. Özellikle basında 10 Kasım 2020 tarihli bu

---

¹¹³ Sur (n 1) 22

andlaşmanın, nihai bir barış andlaşması olarak değil, ateşkes andlaşması olarak anıldığı görülmektedir; ancak söz konusu andlaşmanın uluslararası hukuk ve bölgesel dengeler açısından çok önemli etkiler doğurduğu da ortadadır. Bu gerçeklikten hareketle, söz konusu andlaşmanın bir ateşkes andlaşmasından daha önemli etkilere sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Durum böyleyken, 10 Kasım 2020 tarihli bu andlaşmayı bölgedeki statükoyu belirsiz bir süre için tamamen değiştiren, ateşkes andlaşmasının etkilerini aşan, barış andlaşmasını çağrıştıran bir nitelikte kabul etmek gerekmektedir. Öte yandan, durumu netliğe kavuşturmak için tarafların arasında nihai bir barış andlaşması yapması da olumlu bir gelişme olacaktır; ancak bu durum Ermenistan'da yaşayan halkın önemli bir kısmının halihazırda yapılmış olan andlaşmaya gösterdiği tepki nedeniyle, zor gözükmemektedir. Bu doğrultuda günümüzde uluslararası barış ve güvenliği korumak ve insan hayatlarını tehlikeye atmamak için en uygun görülen yöntem, şu anda bitmiş olan Dağlık Karabağ çatışması taraflarının yapılmış olan 10 Kasım 2020 tarihli andlaşmanın bağlayıcı olduğunu kabul etmesi ve buna riayet etmeye devam etmesi olarak görülmektedir. Gelecekte, çatışmalar süresince yaşanmış olan uluslararası insancıl hukuk ihlallerinin sorumlularının ortaya konulması da, adaletin ve kalıcı barışın önemli bir temelidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Kitap Bölümleri

- Abdullahzade C, *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu* (2nd edn, Adalet Yayınevi 2018)
- Acer Y and Kaya İ, *Uluslararası Hukuk* (10th edn, Seçkin Yayıncılık 2019)
- Askerov A, 'The Nagorno Karabakh Conflict: The Beginning of the Soviet End' in Ali Askerov, Stefan Brooks, Lasha Tchantouridze (eds), *Post-Soviet Conflicts: The Thirty Years' Crisis* (Lexington Books 2020)
- Dixon M, *Textbook on International Law* (7th edn, Oxford University Press 2013)
- Erkiner HH, *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Sorumluluğu* (1st edn, Oniki Levha Yayıncılık 2010)
- Pazarıcı H, *Uluslararası Hukuk* (9th edn, Turhan Kitabevi 2010)
- Sarıca M, Teziç E and Eskiuyurt Ö, *Kıbrıs Sorunu* (1st edn, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları 1975)
- Shaw QC M and Hart N, *Report on War Crimes in the Occupied Territories of the Republic of Azerbaijan and the Republic of Armenia's Responsibility* (1st edn, Red N Line 2020)
- Sur M, *Uluslararası Hukukun Esasları* (13th edn, Beta Yayıncılık 2019)

- Turhan T, *Birleşmiş Milletlerin Çözüm İnisiyatifleri ve Annan Planı* (1st edn, Yetkin Basımevi 2010)
- Tütüncü AN, *İnsancıl Hukuka Giriş* (2nd edn, Beta Basım 2012)
- Yamaner MB et al., *12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri* (1st edn, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları)

Makaleler

- Acer Y, 'Ermenistan'ın Savaş Suçları Uluslararası Hukuk ve Ermenistan'ın Karabağ'a Dair Askeri Faaliyetleri' (2020) 337 Seta Analiz
- Aslan Y, 'Uluslararası Ceza Divanı ve Kişisel Ceza Sorumluluğu' (2007) 73 TBB Dergisi 239-255
- Bell C, 'Lex Pacificatoria Colombiana: Colombia's Peace Accord in Comparative Perspective' (2016) 110 AJIL Unbound 165-171
- Çokışler E, 'Silahlı Çatışmalar Sırasında Kültürel Malların Korunması Rejimi: Tarihsel Gelişiminin Analizi,' (2019) 16(61) Uluslararası İlişkiler 55-74
- Dadaşova R, 'Ermenistan'ın Azerbaycan'a Silahlı Saldırı: Uluslararası Humanitar Hakların Pozulması Meseleleri' (2014) 9(5) Turkish Studies 643-653
- Diyarbakırlıoğlu K, 'The Nagorno-Karabakh Conflict Between Azerbaijan and Armenia from the Historical Perspective' 2020 7(2) International Journal of Social, Political and Economic Research 415-439
- Ekici Y, 'Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu' (2017) 2(1) Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi 62-77
- Gerstenblith P, 'Archaeology in the Context of War: Legal Frameworks for Protecting Cultural Heritage During Armed Conflict' (2009) 5(1) Journal of the World Archaeological Congress 18-31
- Gökçe M, 'Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme' (2011) 6(1) Turkish Studies 1139-1154
- Grigoryan A, 'Distinctive Features of the Modern Stage of the Azerbaijan-Karabakh Conflict' (2020) 1 Mesrop Mashtots University Bulletin 131-137
- Grigoryan A, 'Distinctive Features of the Modern Stage of the Azerbaijan-Karabakh Conflict Information by Azerbaijan to the Study on Intentional Destruction of Cultural Heritage' (Responses to the Questions by Ms. Karima Bennoune, Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights)
- Güler MÇ, 'Karabağ'ın Özgürleştirilmesi ve Sahadaki Yeni Denklemler' (2020) 301 Seta Perspektif 1-4

- Gürel Ş, ‘*Karabağ Sorunu Üzerine Bir Not*’ (1992) 47(1) AÜSBFD 181-185
- Hamidov H, ‘*Armenian Aggression Against the Azerbaijani People and its Cultural Heritage*’ (2020) 4(2) 295-310
- Isayev T, ‘*Ermenistan’ın Dağlık Karabağ’ın İşgalinden Doğan Uluslararası Sorumluluğu*’ (2018) 7(1) Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 19-34
- Lakhdar B, *State Building Crisis and Post Conflict Countries*, 7th Global Forum on Reinventing Government Building Trust in Government, Viyana, 26-29 Haziran 2007
- Modebadze V, ‘*The Escalation of Conflict Between Armenians and Azerbaijanis and the Problems of Peaceful Resolution of the Nagorno-Karabakh War*’ (2021) 6(3) Journal of Liberty and International Affairs 102-110
- Özarlan BB, ‘*Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı*’ (2014) 4(1) Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 187-214
- Pejic J, ‘*The Protective Scope of Common Article 3: More than Meets the Eye*’ (2011) 93(881) International Review of the Red Cross 189-225
- Söker Ç, ‘*Dağlık Karabağ Sorunu’nun Çatışmayı Çözme Perspektifinden İncelenmesi*’ (2017) 8(16) KAÜİİBFD 555-574
- Tellez JF, ‘*Peace Agreement Design and Public Support for Peace: Evidence from Colombia*’ (2019) 56(6) 827-844
- Veliyev C, ‘*Hocalı Katliamı*’ (2013) 9(2) Orta Doğu Araştırmaları Dergisi Karabağ Özel Sayısı 55-72
- Yılmaz M, ‘*Karabağ Savaşı ve Adım Adım Hocalı Soykırımı*’ (2013) 9(2) Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi 95-104

ONLINE KAYNAKLAR

- 10 Kasım 2020 Tarihli Andlaşma, <<https://www.civilnet.am/news/2020/11/10/9-Points-Signed-by-Aliyev-Pashinyan-Putin-on-Karabakh/407092>> erişim tarihi 5 Aralık 2020
- 1977 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası <<https://www.departments.bucknell.edu/russian/const/1977toc.html>> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- Azerbaijani Attacks on Artsakh Civilians Absolute Violation of International Law – Armenia Ombudsman <<https://armenpress.am/eng/news/1029010.html>> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 25 Nisan 2008, A/RES/62/243 <<https://undocs.org/en/A/RES/62/243>> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 30 Nisan 1993, S/RES/822(1993)

- <<http://unscr.com/en/resolutions/822>> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 29 Temmuz 1993, S/RES/853(1993),
<<http://unscr.com/en/resolutions/853>> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 14 Ekim 1993, S/RES/874(1993)
<<http://unscr.com/en/resolutions/874>> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 12 Kasım 1993, S/RES/884(1993)
<<http://unscr.com/en/resolutions/884>> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with Commentaries, Uluslararası Hukuk Komisyonu, 2001 <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- Ermenistan'da Karabağ'da İmzalanan Ateşkes Sonrası Binlerce Kişi Paşinyan'ın İstifasını İstedi, <<https://tr.euronews.com/2020/11/11/ermenistan-da-karabag-da-imzalanan-ateskes-sonras-binlerce-kisi-pasinyan-n-istifas-n-istedi>> erişim tarihi 5 Aralık 2020
- Illegal Economic and Other Activities in the Occupied Territories of Azerbaijan, Report by the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, 2016 <https://geneva.mfa.gov.az/files/MFA_Report_on_the_occupied_territories_1.pdf> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- Kelbecer'in Boşaltılması için Ermenistan'a Ek Süre Verildi (15 Kasım 2020) <<https://www.trthaber.com/haber/dunya/kelbecerin-bosaltilmasi-icin-ermenistana-ek-sure-verildi-531068.html>> erişim tarihi 7 Aralık 2020
- Letter Dated 5 May 2020 from the Permanent Representative of Azerbaijan to the United Nations addressed to the Secretary-General <<https://digitallibrary.un.org/record/3861206>> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- Letter Dated 27 September 2020 from the Permanent Representative of Armenia to the United Nations addressed to the Secretary-General <<https://un.mfa.gov.az/>> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- Miklasova J, 'The Recent Ceasefire in Nagorno-Karabakh: Territorial Control, Peacekeepers and Question of Status' (EJILTALK, 4 Aralık 2020) <<https://www.ejiltalk.org/the-recent-ceasefire-in-nagorno-karabakh-territorial-control-peacekeepers-and-unanswered-question-of-status/>> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- No:336/20, Information of the Press Service Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan on the telephone conversation between the Minister of Foreign Affairs Jeyhun Bayramov and Ivan Korčok, the Minister of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic, <<https://www.mfa.gov.az/en/news/6948/view>> erişim tarihi 12 Şubat 2021

- No:338/20, Information of the Press Service Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan on the meeting of Foreign Minister Jeyhun Bayramov with the newly appointed Ambassador of the Kingdom of the Netherlands, <<https://www.mfa.gov.az/en/news/6948/viewhttps://www.mfa.gov.az/en/news/6950/view>> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- Kalfayan PR, 'A Closer Look at the Trilateral Agreement to End War' (Mirrorspectator, 16 Kasım 2020) <<https://mirrorspectator.com/2020/11/16/a-closer-look-at-the-trilateral-agreement-to-end-war/>> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- Uluslararası Adalet Divanı Statüsü <<https://www.icj-cij.org/en/statute>> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- Uluslararası Adalet Divanı, Nikaragua'da Askeri ve Yarı Askeri Faaliyetler Davası (Nikaragua v Amerika Birleşik Devletleri), 27 Haziran 1986, Judgment, <<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- Yalçınkaya A, 'Gence Soykırımı, İnsancıl Hukuk ve Cenevre Sözleşmeleri' (Turkish Forum 3 Aralık 2020), <<https://www.turkishnews.com/tr/content/>> erişim tarihi 20 Aralık 2020
- <<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56237502>> erişim tarihi 2 Mart 2021
- <<https://www.ermenihaber.am/tr/news/2020/07/13/Ermenistan-Anna-Azerbaycan/187916>> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- <<https://frontline.thehindu.com/world-affairs/armenia-and-azerbaijan-sign-a-ceasefire-agreement-in-november-bringing-a-tenuous-peace-to-the-long-disputed-nagorno-karabakh-region/article33299420.ece>> erişim tarihi 12 Şubat 2021
- <<http://www.mfa.gov.tr/sierra-leone-siyasi-gorunumu.tr.mfa>> erişim tarihi 12 Aralık 2020